

RUS TILINI XORIJIY FAN SIFATIDA O‘ZBEK MAKTABLARIDA O‘QITILISHI

Avlayarova Zilola Maxmudovna

*Qashqadaryo viloyati Qarshi tuman MMTBga qarashli 33-sonli umumiy
o‘rta ta’lim maktab rus tili fani o‘qituvchisi*

Annotatsiya: *Globallashuv sharoitida turli madaniyat va tillar o‘rtasida samarali muloqotni yo‘lga qo‘yish zarurati ortib bormoqda. Xususan, rus tilini chet tili sifatida o‘rganishga bo‘lgan ehtiyoj ham nazariy, ham amaliy jihatdan yangi yondashuvlarni talab qilmoqda. Ushbu maqolada rus tilini chet tili sifatida o‘qitishning metodik asoslari, lingvodidaktik yondashuvlari, fonetik kompetensiyani shakllantirishdagi muhim jihatlar tahlil qilinadi. Ta’lim samaradorligini oshirish uchun innovatsion yondashuvlar va o‘qitish jarayonining metodik ta’minotini takomillashtirish zarurati asoslab beriladi.*

Kalit so‘zlar: *rus tili, chet tili sifatida o‘qitish, fonetika, metodika, didaktika, talabalar, kommunikativ yondashuv, madaniyatlararo muloqot.*

Bugungi tez o‘zgaruvchan global muhitda tillar va madaniyatlararo muloqotga tayyor shaxsni shakllantirish zamonaviy ta’limning dolzarb vazifasiga aylangan. Ayniqsa, rus tilini chet tili sifatida o‘rganish bo‘yicha qiziqishning ortib borayotgani fonida bu tilni samarali o‘qitish uchun chuqur metodik asosga ega bo‘lgan o‘quv jarayonini tashkil etish zarurati kuchaymoqda. Zamonaviy lingvodidaktik tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, chet tilini o‘rganishda nafaqat lingvistik bilimlar, balki madaniyatlararo kompetensiya ham muhim rol o‘ynaydi. Rus tilini o‘qitishda kommunikativ yondashuv, talaffuz, eshitish-tushunish, nutq ishlab chiqish va yozma kompetensiyalarni uyg‘un rivojlantirish asosiy metodik

tamoyillar sifatida qaralmoqda. Bu jarayonda o'quv materiallarini mazmunli, mantiqiy, bosqichma-bosqich tanlash va taqdim etish metodik aniqlikni ta'minlaydi.

Fonetik kompetensiyani shakllantirish rus tilini o'rganishda asosiy bosqichlardan biridir. Chet ellik talabalar uchun to'g'ri talaffuz nafaqat fonetik jihatdan, balki kommunikativ nuqtayi nazardan ham zarur hisoblanadi. Shu sababli, boshlang'ich bosqichda o'tkaziladigan fonetika kurslari eshitish va talaffuz malakalarini shakllantirishda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Bundan tashqari, rus tilining leksik boyligi, sinonimiya, omonimiya va polisemiyasi uni o'rgatishda muayyan murakkabliklar tug'diradi. Bu holat talabalarni kontekst asosida leksik birliklarni tushunishga va amaliy nutqda qo'llay olishga o'rgatishni taqozo etadi. Shuningdek, rus tilida muloqot qilishda pragmatik va sotsiolingvistik kompetensiyalarni rivojlantirish ham muhim ahamiyatga ega. Rus tilini chet tili sifatida o'rgatish bo'yicha metodik yondashuvlarni takomillashtirish — bu tilni o'zlashtirish samaradorligini oshiruvchi asosiy omillardandir. Uslubiy jihatdan puxta ishlab chiqilgan dars mazmuni va fonetik kompetensiyaning shakllantirilishi xorijiy talabalar uchun nafaqat tilda erkin muloqot qilish, balki madaniyatlararo o'zaro anglashuvga erishishda ham muhim o'rin tutadi. Ushbu yo'nalishdagi izlanishlar rus tilining xalqaro ahamiyatini yanada kuchaytirishga xizmat qiladi.

Rus tilini chet tili sifatida o'rganish jarayonida fonetik kompetensiyani shakllantirish — tilni samarali o'zlashtirishning eng muhim bosqichlaridan biridir. Ayniqsa, o'rganishning boshlang'ich bosqichida talabalar fonatsiya (tovush chiqarish) va artikulyatsiyaviy apparatning o'ziga xos harakati bilan bog'liq bir qator fiziologik va psixolingvistik murakkabliklarga duch kelishadi. Ushbu bosqichda fonetik kompetensiyani rivojlantirishda tilshunoslik bilan fiziologiyaning kesishgan nuqtalarini hisobga olish alohida ahamiyat kasb etadi.

Fiziologik omillar va artikulyatsion murakkabliklar

Rus tili fonetik tizimi boshqa ko'plab tillardan tubdan farq qiluvchi tovush birliklariga ega. Jumladan:

- ✓ Ayrim rus tiliga xos undosh va unli tovushlar (masalan, [ы], [ш], [ч], [ж]) boshqa tillarda mavjud emas;
- ✓ Tovush birikmalari og'zaki nutqda talaffuz qilishda chet ellik o'rganuvchilarda artikulyatsion mushaklarning zo'riqishiga sabab bo'ladi.

Bunday vaziyatda og'iz, til, lab va burun bo'shliqlari bilan bog'liq artikulyatsion apparatning noaniq va yetarli rivojlanmagan faoliyati tufayli, maxsus mashqlar orqali mushaklar ishini rag'batlantirish talab etiladi. Bu "tovush mushaklarini" asta-sekin "mashq qildirish" jarayoni, fonetika o'rgatishda uzluksiz va bosqichli yondashuvni taqozo etadi.

Rus tilining fonatsiyasi — ya'ni tovushlarning paydo bo'lishi va talaffuzi — ko'pincha boshqa tillarga qaraganda katta havo hajmini talab qiladi. Chet ellik talabalar, ayniqsa, o'rganishning boshida bu talabga moslasha olmay, tez-tez nafas yetishmovchiligiga duch kelishadi. Shu sababli, fonatsion nafas olish texnikasini mustahkamlashga qaratilgan mashg'ulotlar ham metodik kompleksga kiritilishi lozim.

Fonetika va fonatsiya madaniyatini shakllantirish faqat texnik ko'nikmalar bilan cheklanmasligi kerak. She'riy matnlar, qo'shiqlar, ifodali o'qish mashqlari vositasida tovushlar ohangdorligini va intonatsion tuzilmasini o'rgatish, bu ko'nikmalarni madaniy-estetik kontekstda rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu esa talabada rus tili tovush tizimiga nisbatan nafaqat texnik, balki hissiy-estetik qiziqish ham uyg'otadi. Fonetika o'rgatish jarayoni izolyatsiyalangan bo'lmasligi kerak. U lug'aviy boylik va grammatik konstruksiyalar bilan uyg'unlikda olib borilishi zarur. Fonetika — bu faqat to'g'ri talaffuz emas, balki tinglab tushunish,

ogʻzaki nutq ishlab chiqish, hamda yozma va oʻqish koʻnikmalari bilan uzviy bogʻliq kompetensiyadir. Boshlangʻich bosqichda fonetik asoslar yotqizilishi bilan birga, rus tilidagi kommunikativ vazifalarni hal etishga xizmat qiluvchi koʻnikmalar: diqqatli tinglash, fikrni ifodali aytish, talaffuzdagi urgʻu va ohangni tushunish ham mustahkamlanadi.

Metodik tavsiyalar:

1. Har bir fonetik birlikni eshitish, koʻrish va aytish orqali mustahkamlovchi multimodal mashqlarni tatbiq etish;
2. Artikulyatsiya organlariga moʻljallangan mushak mashqlari (artikulyatsion gimnastika)ni muntazam qoʻllash;
3. Rus tilining fonetik tizimiga oid intonatsion modellar asosida sheʼr va dialoglar orqali mashq qilish;
4. Oraliq testlar bilan talaffuzdagi yutuqlarni bosqichma-bosqich monitoring qilish;
5. Fonetika va boshqa til komponentlarini integratsiyalashgan tarzda oʻqitish (lugʻat + talaffuz + kontekst).

Rus tilini chet tili sifatida oʻrganishda fonetik kompetensiya — bu nutqiy muloqotga kirishish uchun zarur boʻlgan poydevordir. Fonatsiya va talaffuzga oid qiyinchiliklarni yengib oʻtish fiziologik, lingvistik va didaktik mexanizmlarning uygʻun qoʻllanishi orqali mumkin. Bu boradagi metodik yondashuvlar fonetikani estetik va kommunikativ kontekstda oʻrgatishni taqozo etadi. Natijada, fonetik madaniyatga ega, toʻgʻri talaffuz qiluvchi va rus tilida muloqotga kirishishga qodir kommunikativ shaxs shakllanadi. Rus tilini chet tili sifatida oʻrganayotgan xorijiy talabalarda til kompetensiyasining shakllanishi, ayniqsa, leksik va grammatik koʻnikmalarning rivoji oʻquv jarayonining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ammo amaliy tajriba shuni koʻrsatadiki, oʻquvchilar koʻpincha alohida soʻz va iboralarni oʻrganishga yoʻnaltirilgan holda, ularni real kommunikativ vaziyatlarda

qo‘llashda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Bu esa leksik kompetensiyani faqatgina lingvistik birliklarni bilish darajasida emas, balki uni nutqiy, motivatsion va madaniy jihatdan ham qamrab oluvchi ko‘nikma sifatida shakllantirish zarurligini taqozo etadi.

Leksik kompetensiyani samarali shakllantirish — bu faqat so‘zlarni yodlash emas, balki ularni to‘g‘ri kontekstda, mos vaziyatda va madaniy-nutqiy me‘yorlarga muvofiq tarzda qo‘llay bilish demakdir. Zamonaviy yondashuvga ko‘ra, leksik kompetensiyani quyidagi tarkibiy qismlar asosida rivojlantirish maqsadga muvofiq:

- **Lingvistik komponent** – so‘z va iboralarning ma’nosi, ularning sintaktik xususiyatlari;
- **Motivatsion komponent** – tilni o‘rganishga bo‘lgan ichki ehtiyoj, qiziqish va tashabbus;
- **Muloqotga yo‘naltirilgan komponent** – nutqiy vaziyatlarda mazmunli va kontekstga mos so‘zlash;
- **Aks ettiruvchi (reflektiv) komponent** – til o‘rganish jarayonini tahlil qilish, mustaqil fikr yuritish.

Leksik kompetensiyaning bu kabi keng doirada ko‘rilishi xorijiy talabalarda mustahkam kommunikativ asosni yaratadi, bu esa keyinchalik murakkab nutqiy faoliyatda muvaffaqiyatli ishtirok etish imkonini beradi.

Grammatik kompetensiya va kontrastiv yondashuv

Grammatik kompetensiyani shakllantirishda ham talabalarning ona tili va rus tilining morfologik-sintaktik xususiyatlari o‘rtasidagi farqlarni hisobga olish zarur. Masalan:

☑ Rus tilida soʻzlar flektiv (yaʼni egiluvchan) shakllarga ega: otlar turlanadi, feʼllar zamon, shaxs va nisbatga koʻra oʻzgaradi;

☑ Chet ellik talabalar uchun bu holat, ayniqsa, analitik tuzilgan tillar (masalan, ingliz yoki xitoy tillari) fonida yangi va noanʼanaviy koʻrinadi.

Shu boisdan, kontrastiv tilshunoslik asosida qurilgan oʻquv materiallari yordamida grammatik qiyoslashni amalga oshirish, oʻrganilayotgan tilning oʻziga xosliklarini aniqlashtirish oʻrganuvchilar uchun tushunarli va samarali boʻladi. Zamonaviy taʼlim paradigmasida rus tilini chet tili sifatida oʻrgatishda quyidagi uslubiy innovatsiyalar muhim ahamiyat kasb etadi:

1. Vazifaga asoslangan oʻqitish (Task-Based Language Teaching - TBLT):

Bu yondashuv oʻquvchilarga tilni sunʼiy mashqlarda emas, balki real hayotga yaqin vaziyatlarda qoʻllash imkonini beradi. Masalan:

- Rol oʻynash (rolevaya igra);
- Dialog va intervyu tuzish;
- Loyihaviy topshiriqlar asosida muloqot tashkil qilish.

2. Texnologiyani oʻquv jarayoniga integratsiyalash: Raqamli texnologiyalar yordamida oʻrganish jarayonini interfaol, qulay va moslashtirilgan shaklda tashkil qilish mumkin. Jumladan:

- Onlayn platformalar (Duolingo, Quizlet, LingQ va boshqalar);
- Virtual reallik (VR) texnologiyalari asosida suhbat simulyatsiyalari;
- Sunʼiy intellekt asosidagi mashq dasturlari yordamida talaffuz va grammatikani avtomatik tahlil qilish.

3. **Madaniy immersion (suvga cho‘mish) dasturlari:** Tilni madaniy kontekstda o‘rganish samaradorlikni oshiradi. Talabalarning:

- Ona tilida so‘zlashuvchilar bilan jonli muloqoti;
- Madaniy tadbirlarda ishtiroki;
- Rossiyada yoki rus tilida so‘zlashuvchi muhitda qisqa muddatli o‘quv dasturlarida qatnashishi tilga bo‘lgan motivatsiyani oshiradi hamda chuqur madaniy qadriyatlar bilan tanishtiradi.

Rus tilini chet tili sifatida o‘qitishda leksik va grammatik kompetensiyani shakllantirish — bu tilning formal birliklarini yodlashdan ancha keng va chuqur jarayon bo‘lib, kommunikativ, madaniy va psixolingvistik jihatlarni ham qamrab olishi lozim. Leksik kompetensiyaning ko‘p qirrali modeli, grammatikani kontrastiv yondashuv asosida o‘rgatish va ta’lim jarayoniga innovatsion metodlarni integratsiyalash xorijiy talabalar til kompetensiyasini sifatli shakllantirish uchun muhim omillardir. Bu esa o‘z navbatida, tilni faol va ongli qo‘llay oladigan lingvistik shaxsni tarbiyalash imkonini yaratadi. Zamonaviy ta’lim jarayonida rus tilini chet tili sifatida o‘rgatish samaradorligini oshirish uchun an’anaviy metodik yondashuvlarni yangilash, didaktik modelni boyitish va talabalarning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan o‘qitish strategiyalarini joriy etish zarurdir. Til o‘rganishda muvaffaqiyatga erishish o‘quvchilarning shaxsiy xususiyatlari, motivatsiyasi va kognitiv imkoniyatlarini hisobga olgan holda o‘qitish metodikasini takomillashtirish bilan chambarchas bog‘liqdir.

An’anaviy darsliklar ko‘pincha o‘quvchilarning barcha o‘rganish uslublarini to‘liq qamrab ololmaydi. Shu bois, autentik materiallardan — adabiyot namunalari, zamonaviy kino va musiqalar, ijtimoiy tarmoqlardagi kontent va yangilik maqolalari — foydalanish orqali tilni real kontekstda o‘rganish imkonini yaratish lozim. Bu nafaqat til birliklarini chuqurroq tushunishga yordam beradi, balki o‘quvchilarni turli nutq registrari, uslublar va madaniy konnotatsiyalar bilan

tanishtiradi. Tilni samarali o'rganishda multimodal ta'lim metodlari muhim o'rin tutadi. Har bir o'quvchi o'ziga xos kognitiv afzalliklarga ega bo'lib, ayrimlar vizual, boshqalar eshitish yoki kinestetik kanallar orqali yaxshiroq o'rganadi. Shu sababli, quyidagi vositalar o'quv jarayonini yanada inklyuziv qiladi:

🔔 audiovizual materiallar (film parchalari, podkastlar, videodarslar);

🔔 interfaol o'yinlar (grammatik viktorinalar, simulyatsiyalar);

🔔 amaliy mashg'ulotlar (rol o'yinlari, sahnalashtirishlar, real nutqiy topshiriqlar).

Bu yondashuvlar o'quvchilarning e'tiborini faollashtiradi va bilimlarni ko'p kanalli shaklda mustahkamlaydi. Har bir o'quvchining til o'rganishdagi maqsadlari va ehtiyojlari bir-biridan farq qiladi. Shu boisdan, individual yondashuvni ta'minlovchi o'qitish modeli zarur:

- maxsus tanlov kurslari (masalan, "biznes rus tili", "rus adabiyoti", "akademik yozuv");
- talabaning kasbiy yo'nalishiga mos mavzular asosidagi topshiriqlar;
- mustaqil loyihaviy ishlarga imkon yaratish.

Bunday moslashtirish o'quvchining o'z o'quv jarayoniga egalik hissini oshiradi va ichki motivatsiyani kuchaytiradi.

Xulosa: Rus tilini chet tili sifatida o'rgatish jarayonining uslubiy va didaktik bazasini takomillashtirish kompleks yondashuvni talab qiladi. Vazifaga asoslangan o'qitish, raqamli texnologiyalarning integratsiyasi, madaniy immersion elementlaridan foydalanish, o'quv materiallarini diversifikatsiya qilish, multimodal metodlarni joriy etish hamda moslashtirilgan ta'lim yo'llarini yaratish orqali o'qituvchi zamonaviy, inklyuziv va samarali til muhitini shakllantirishi mumkin.

Globallashuv sharoitida rus tilida samarali va madaniyatlararo muloqot qila oladigan kompetent shaxsni tayyorlash, shubhasiz, bugungi til ta'limining strategik vazifalaridan biridir.

Adabiyotlar:

1. Aitpaeva A.S. Rus tili darslarida Internetning o'quv resurslaridan foydalanish masalasi to'g'risida // Rus tili ona tili sifatida: nazariya va metodologiyada yangi: maqolalar to'plami. Moskva, 2015. 340-343-betlar.

2. Kolosova T.G. Boshlang'ich bosqichda rus tilini chet tili sifatida vositachi tilni ishlatmasdan va ishlatmasdan o'qitishning xususiyatlari to'g'risida // Moskva davlat qishloq xo'jaligi muhandislik universiteti axborotnomasi. V.P. Goryachkina. 2014 yil. № 1. 138-141-betlar.

3. Rozhdestvenskaya O.Yu. Rus tilini o'rganishning dastlabki bosqichida muloqotni qanday o'rgatish kerak // Rus tili va rus madaniyati haftaligidan materiallar to'plami (Italiya, Milan - Bari - Rim). Moskva, 2012. 51-56-betlar.

4. Rus tilini chet tili sifatida o'qitish nazariyasi va amaliyoti / tahrir. I. Popadeikina, R. Chaxori. Vroslav, 2012. 181 b.

5. Chesnokova M.P. Rus tilini chet tili sifatida o'qitish metodikasi: darslik. Moskva: MADI, 2015. 132 b.